

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОТИВІВ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ УЧИЛИЩ

FEATURES OF THE FORMATION OF THE MOTIVES OF THE EDUCATIONAL AND COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS OF THE VOCATIONAL SYSTEM

УДК 377.3(477)

Бондаренко В.В.,
канд. пед. наук,
професор кафедри філософії та
педагогіки професійної підготовки
Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету
Бондаренко Л.М.,
старший викладач кафедри філології
та лінгводидактики
Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету

У статті досліджуються завдання дисциплін психолого-педагогічного циклу в процесі формування мотивів навчально-пізнавальної та первинної мотивації професійної діяльності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Ключові слова: мотивація, професійна діяльність, дисципліни психолого-педагогічного циклу, виробничник, освітні технології.

В статье исследуются задачи дисциплин психолого-педагогического цикла в процессе формирования мотивов учебно-познавательной и первичной мотивации профессиональной деятельности учащихся профес-

сионально-технических учебных заведений.
Ключевые слова: мотивация, профессиональная деятельность, дисциплины психолого-педагогического цикла, производственник, образовательные технологии.

The problems of psycho-pedagogical disciplines in the process of learning and cognitive motives' forming and the primary motivation of the professional work of students in vocational schools are investigated in the article.

Key words: motivation, professional activity, disciplines of the psychological-pedagogical cycle, production worker, educational technologies.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасний етап розвитку економічного й соціального добробуту будь-якої розвиненої держави залежить від адаптації майбутніх кваліфікованих виробничників до вимог технологічного розвитку її промисловості. Традиційні форми та методи підготовки виробничників до умов реального конкурентоспроможного виробництва вже не відповідають вимогам ринку праці й неспроможні забезпечувати випереджальний розвиток професійної освіти. Сучасна навчально-виробнича підготовка повинна бути спрямована на адаптацію випускника професійно-технічного навчального закладу до вимог технологічного розвитку сучасного підприємства, а це означає, що професійна школа повинна оперативнo реагувати на всі процеси, які відбуваються в економіці країни. Отже, спираючись на тенденції розвитку сучасної освіти, головною метою підготовки кваліфікованих робітників є «отримання ними високої кваліфікації, що передбачає такий рівень засвоєння знань, умінь, навичок і творчої діяльності, який дозволить опанувати сучасні методи виробництва й постійно вдосконалювати сам процес виробництва, виявляючи при цьому творче прагнення до праці» [1, с. 36–37].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню проблем якості професійної підготовки майбутніх фахівців присвячено значну кількість наукових і методичних праць учених-дослідників. Найбільший внесок у вирішення проблем формування та розвитку на основі новітніх методик і психолого-педагогічних технологій у професійній школі належить Г.О. Баллу, С.У. Гончаренку, Р.С. Гуревичу, Ю.Ц. Жидецькому, І.А. Зязюну, О.Е. Коваленку, В.Г. Креміню, М.І. Лазареву, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєвій і багатьом іншим.

Так, Ю.Ц. Жидецький зазначає: «Необхідність людини постійно підвищувати професійний і культурний рівні ґрунтується на життєвій необхідності

особи самореалізуватися та потребах сучасного етапу суспільного розвитку. Соціальне середовище, що оточує людину, постійно ускладнюється й потребує від особи неперервного розвитку потенціалу засобами освіти. Невисокий ступінь кваліфікації впливає на професійну мобільність людей і є однією з причин «згасання» їх творчого потенціалу» [2, с. 213].

Одна з відмінностей підготовки сучасних виробничників полягає в тому, що вже неможливо готувати конкурентоспроможних виробничників без урахування професійно-педагогічної спрямованості, яку сучасна психологічна школа розуміє як систему особистісних якостей, що визначає усталене, усвідомлене й активне ставлення до своїх професійних обов'язків в умовах сучасного виробництва.

Професійно-педагогічну спрямованість переважно розглядають як систему особистісних якостей, які визначають внутрішнє розуміння цілей і завдань професійної діяльності і які залежать від характеру провідного мотиву в структурі мотивації майбутнього виробничника. Тому особистісно орієнтована філософія сучасної професійно-технічної освіти спрямована на створення умов для творчого розвитку психіки майбутнього слюсаря, токаря чи фрезерувальника, на задоволення його потреби в самоствердженні, самореалізації й самоактуалізації в навчально-пізнавальній діяльності. І.А. Зязюн відзначав, що найважливішим у цьому підході є не формування в майбутніх фахівців окремих нормативних знань. Сьогодні на перший план виходить основне завдання всієї системи професійно-технічної освіти – формування механізмів самонавчання, саморозвитку, самовиховання з урахуванням максимального прояву індивідуальних здібностей кожного [3, с. 5]. Але, навіть незважаючи на такий інтерес до зазначеної науково-педагогічної проблеми, ще й досі

не вирішеними залишаються питання методології підготовки конкурентоспроможних виробничників-професіоналів. Як показує досвід, система професійно-технічної освіти ще й досі відстає у своєму розвитку від технологій сучасного виробництва.

Метою статті є мотиваційне забезпечення професійної підготовки майбутніх виробничників у системі професійно-технічної освіти засобами дисциплін психолого-педагогічного циклу.

Виклад основного матеріалу. С.О. Сисова вважає, що формування мотиваційної сфери майбутніх виробничників й інтересу майбутнього фахівця до професійної діяльності великою мірою визначається педагогом, тим, як він організовує пізнавальну діяльність студентів, орієнтує їх на обрану спеціальність, створює можливості для перетворення навчальної діяльності на професійну. Викладач не виконає свою основну соціальну функцію, якщо не зможе викликати в учнів прагнення самовиховуватися, саморозвиватися, бажання вчитися [7].

Із психологічного погляду метою будь-якої діяльності є усвідомлення особистістю майбутніх результатів цієї діяльності. Ми вважаємо, що під час підготовки фахівців виробничої сфери діяльності викладач професійно-технічного навчального закладу не тільки відтворює знання та досвід професійної діяльності, він прагне до формування в учнів єдності знань, переконань і практичних дій. Досягти такого результату можна тільки за допомогою дисциплін психолого-педагогічного циклу, бо тільки вони сприяють активізації в студентів потенційних здібностей, навчають ефективному процесу навчання шляхом формування змістовних мотивів і мотивації навчально-пізнавальної та професійної діяльності. Саме співвідношення різних мотивів безпосередньо впливає як на зміст, так і на форми й методи професійної підготовки й умови формування творчої й активної особистості майбутнього фахівця.

Окрім того, до головних вимог, яких вимагає практика від педагогічної професійної діяльності, тобто від викладача, О.П. Сергеєнкова відносить такі:

- соціальну здатність, що пов'язана з такими вміннями педагога: визначати та передбачати реальні протиріччя між вимогами професійного соціуму в освіті та власним потенціалом (фаховими знаннями, інтелектом, здібностями, емоційно-вольовими можливостями);
- брати на себе відповідальність за прийняття вагомих рішень;
- здійснювати науково обґрунтоване прогнозування розвитку освіти на засадах суспільного та власного розвитку;
- інтелектуально-фахову здатність, пов'язану з високим рівнем сформованості когнітивної компетентності (володіння базовими психологічними

знаннями, їх зв'язками з іншими науками про людину) й умінням добувати (постійно самостійно вчитися) нову інформацію та трансформувати набуті знання в інноваційну освітню діяльність;

- операційно-дійову здатність, що пов'язана з операційною та практично-дійовою компетентністю. Це вміння володіти інформаційними технологіями, розробляти їх на наукових засадах загальної, вікової та педагогічної психології;

- готовність організовувати власну освітню діяльність на основі усвідомленого змісту її структури: місії, мети, мотивів, засобів, індивідуально визначеної й обґрунтованої стратегії розвитку, що співвідноситься із соціально необхідними стратегіями розвитку освіти [6, с. 95].

Забезпечення мотивації майбутніх виробничників у сфері професійно-технічної освіти, як зазначає А.В. Литвин, передбачає таке:

- особистісно орієнтоване навчання як основну умову досягнення успіхів у навчально-пізнавальній діяльності;
- гуманізацію професійної освіти;
- чітке окреслення в навчальному процесі контурів і характеру майбутньої професійної діяльності для формування професійної мотивації та професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця;
- перетворення об'єкта професійного навчання в активного та повноправного учасника навчального процесу, тобто створення суб'єкт-суб'єктних взаємин у навчанні;
- дотримання вимог сучасної дидактичної думки, використання інноваційних навчальних технологій і новітніх засобів навчання [5, с. 208].

Ще однією умовою досягнення успіху в професійній підготовці майбутніх виробничників є перетворення учнів на суб'єкти активної психічної діяльності. В основі цієї активності лежить мотиваційна діяльність, спрямована на їх активну участь в навчально-пізнавальній діяльності. Ця активність виражається в тому, що майбутні виробничники не тільки повинні усвідомлювати цілі навчання, а й уже на етапі навчання вчитися планувати й організовувати свою майбутню професійну діяльність, проявляти інтерес до професійних проблем і вчитися їх вирішувати.

Детермінантами формування й розвитку пізнавальної активності особистості учня є зовнішні (статус особистості учня, форми організації навчальної діяльності) і внутрішні чинники (мотиваційна й інтелектуальна сфера, пізнавальний досвід, індивідуальний темп засвоєння матеріалу), які є психологічними умовами активізації творчої навчально-пізнавальної діяльності. З огляду на це можна зазначити, що успішність учнів залежить від розвитку професійної мотивації, а не тільки від природних здібностей. Між цими двома чинниками є складна система взаємозв'язків. За певних умов і

високого інтересу особистості до конкретної діяльності може вмикатися так званий компенсаторний механізм, коли нестача здібностей заповнюється розвитком професійної мотивації (інтерес до предмета, усвідомленість вибору професії тощо). Завдяки цьому компенсаторному механізму учні можуть досягати значних успіхів, адже здібності та мотивація знаходяться в діалектичній єдності й певним чином впливають на неї.

Дослідження, проведені в професійно-технічних училищах Харкова, свідчать про те, що учні відрізняються не тільки за інтелектуальними показниками, а й за тим, як у них розвинена професійна мотивація. У формуванні професійної мотивації важливіше позитивне ставлення до професії. Саме цей мотив є головним у навчальному процесі, оскільки саме він пов'язаний із кінцевими цілями навчання.

Ще одним чинником, що впливає на задоволення від правильно обраної професії, є уявлення про творчий зміст майбутньої професійної діяльності, тобто можливість самовдосконалюватися, можливість реалізувати творчий підхід, виконуючи повсякденну роботу. Задоволення від професійної діяльності – це інтегрований показник, який акумулює в собі ставлення виробничника до обраної професії, оскільки він виступає в ролі узагальненої характеристики фахівця. Саме від цього показника залежить якість підготовки майбутніх фахівців, плінність кадрів, рівень задоволення від обраної професії, а отже, психічне й фізичне здоров'я людини [4].

На жаль, у реальному навчальному процесі учні не завжди уявляють місце дисциплін, які вони вивчають, і їх значення для майбутньої професійної діяльності. Вони вважають, що знання цих дисциплін не стосуються їхньої спеціальності або мають дуже незначний вплив на їх професійні навички й уміння. Тому одним із головних компонентів формування в учнів системи ПТУ реального образу майбутньої професійної діяльності є аргументація значення тих чи інших дисциплін для їх конкретної практичної діяльності. Саме тому формування позитивного ставлення до майбутньої професії є найважливішим чинником для підвищення успішності учнів. Але лише позитивне ставлення не може мати істотного значення, якщо воно не підкріплене компетентним уявленням про професію.

Ще один чинник, що впливає на мотивацію професійної діяльності майбутнього виробничника, пов'язаний із креативним підходом до неї й тими можливостями, які відкриває для справжнього фахівця робота за фахом. Завдяки дисциплінам психолого-педагогічного циклу можна сформулювати чітко виражену орієнтацію на творчий підхід до майбутньої діяльності, незалежно від її специ-

фіки чи змісту, адже пошук елементів творчості в майбутній професії породжує особливе ставлення до неї й істотно впливає на її вибір.

Чи буде професійна діяльність містити в собі елементи творчості, багато в чому залежить від самого фахівця. Формування творчого ставлення до різних видів професійної діяльності, стимулювання потреби у творчості й розвиток здібностей до професійної творчості – необхідні ланки системи професійного навчання та професійного виховання особистості. Яскраво виражені професійні інтереси як елемент у загальній структурі мотивації особистості часто мають надзвичайну стійкість і завжди істотно впливають на задоволеність професією в процесі навчання й на успішність подальшої діяльності. Ставлення до професії та мотиви її вибору є надзвичайно важливими, а за деяких умов виступають у якості головних. Від них залежить успішність професійного навчання.

Висновки. Завданням дисциплін психолого-педагогічного циклу є не формування суто професійних знань, а формування мотивів навчально-пізнавальної та первинної мотивації професійної діяльності, без чого неможливе визначення й усвідомлення сенсу й кінцевого результату навчально-пізнавальної діяльності та формування первинних професійних інтересів, навичок і вмінь. Застосування отриманих професійних знань, навичок і вмінь у навчально-пізнавальній і майбутній професійній діяльності дозволить учням професійно-технічних училищ максимально самоактуалізуватися в навчальному процесі й визначитися з активною життєвою позицією. Підсумовуючи зазначене вище, можна дійти основного висновку, що система професійно-технічної освіти України вимагає нагального осучаснення й оптимізації, а головними напрямками її вдосконалення повинні виступати такі базові підходи, як формування й розвиток пізнавальної активності особистості учня й мотиваційне забезпечення навчального процесу в системі професійно-технічної освіти (стосується як учнів, так і педагогічного складу), перетворення учнів на суб'єктів активної психічної діяльності, спрямованість на майбутню професійну діяльність не лише спеціальних професійних дисциплін, а й гуманітарних і психолого-педагогічних.

Перспективи подальших досліджень системи професійно-технічної освіти вбачаються у вивченні проблем психології розвитку та самореалізації особистості професіонала, психології професійного самовизначення учнівської молоді в системі неперервної освіти, соціально-психологічних і соціально-професійних чинників адаптації молодих фахівців у майбутньому трудовому колективі.

БІБЛОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гуревич Р.С. Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах: монографія. Вінниця: ТОВ «Планер», 2009. 410 с.
2. Жидецький Ю.Ц. Стратегія розвитку ступеневої професійної освіти у нових геополітичних умовах. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: збірник наукових праць / за ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало. К., 2003. С. 210–216.
3. Зязюн І.А. Культура в контексті політики освіти. Педагогіка і психологія професійної освіти. 1997. № 3–4. Ч. 1. С. 5–16.
4. Євдокимова О.О. Психологічні засади вищої технічної освіти: монографія. Харків: ПП видавництво «Нове слово», 2009. 388 с.
5. Литвин А.В. Мотивація навчальної і професійної діяльності у ступеневій професійній освіті. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: збірник наукових праць / за ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало. К., 2003. С. 202–209.
6. Сергєєнкова О.П. Концептуальні засади розвитку професійної індивідуальності у майбутніх вчителів. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: збірник наукових праць / за ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало. К., 2003. С. 92–97.
7. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість: монографія. Харків-Київ: Каравелла, 1998. 150 с.